

Ο Εθνάρχης Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος στη Διεθνή Διάσκεψη των Παρισίων για τη σωτηρία του αφανιζόμενου Ποντιακού Ελληνισμού

Γράφει ο Θεολόγος-Εκκλησιαστικός Ιστορικός-Νομικός
κ. Ιωάννης Ελ. Σιδηράς

- **Το ανεκπλήρωτο όνειρο για την ίδρυση Αυτονόμου Δημοκρατίας του Πόντου και η Εγκληματική σιωπή και υποκρισία των Μεγάλων Δυνάμεων**
- **Το κείμενο της ιστορικής Συνεντεύξεως του Μητροπολίτου Τραπεζούντας Χρυσάνθου μετά του Προέδρου των Η.Π.Α Ουίλσον (Wilson) στη Διάσκεψη των Παρισίων , την 16η Μαΐου 1919**

Η έναρξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου (1914-1919) εσήμανε την αρχή του τέλους για τον ελληνισμό της «καθ' ημάς Ανατολής», όταν το εθνικιστικό κίνημα των Νεοτούρκων (ή Νεοθωμανών) έθεσε συστηματικότερα σε εφαρμογή το γερμανικής εμπνεύσεως σχέδιο, το όντως μέγιστο ανοσιούργημά τους, για την γενοκτονική εθνοκάθαρση των μη μουσουλμανικών μειονοτήτων (Ελλήνων, Αρμενίων κ.ά.) της κατ' εκείνη την περίοδο ψυχorroαγούσης οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ο ελληνισμός του Πόντου εγκαταλελειμμένος στην τραγική μοίρα του και έχοντας μόνο προστάτη και υπέρμαχο των δικαίων του, τον προσφυώς και δικαίως αποκληθέντα ως τον «Άγιο των Ποντίων», Μητροπολίτη Τραπεζούντας Χρυσάνθο, εγεύθη το πικρό τούτο ποτήριον του γενοκτονικού ολέθρου κατά το χρονικό διάστημα 1915-1923, με ένα μόνο μικρό «διάλειμμα δημοκρατίας» κατά τα έτη 1916-1918, όταν τα ρωσικά στρατεύματα καταλαμβάνουν την πόλη της Τραπεζούντας και εγκαθίστανται σε όλη την πέριξ αυτής περιοχή. Τότε ιδρύεται η λεγόμενη προσωρινή κυβέρνηση της Τραπεζούντας υπό την ηγεσία και ευθύνη του συνετού και σώφρονος Μητροπολίτου Χρυσάνθου, ο οποίος επέτυχε την αρμονική συνύπαρξη χριστιανών και μουσουλμάνων.

Όταν όμως τον Φεβρουάριο του 1918 , ένεκα της επικρατήσεως των Μπολσεβίκων (1917) στη Ρωσία, ο ρωσικός στρατός εγκαταλείπει την ευρύτερη περιοχή της Τραπεζούντος, επανακάμπτουν και πάλι οι Νεότουρκοι και άρχεται ο φρικτότερος Γολγοθάς του συστηματικού γενοκτόνου αφανισμού και ολέθρου των Ελλήνων του Πόντου. Είναι η κρίσιμη για την επιβίωση των Ποντίων περίοδος κατά την οποία ο Μητροπολίτης Τραπεζούντος Χρυσάνθος ενεργεί ως εθνάρχης και υπέρμαχος προστάτης του αφανιζόμενου Ποντιακού Ελληνισμού. Σε απόλυτη συνεννόηση και ομογνωμία με τους εντόπιους και απόδημους ομογενείς Ποντίους αποφασίζει να διεθνοποιήσει το λεγόμενο ποντιακό ζήτημα και αξιοποιώντας ευφυώς τις εξαγγελίες του Προέδρου των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής Ουίλσον σχετικά με την αυτοδιάθεση (χειραφέτηση) των λαών, θέτει ευθέως το αίτημα της δημιουργίας μιας αυτόνομης Ποντιακής Δημοκρατίας.

Ο Μητροπολίτης Χρύσανθος, όπως ο ίδιος καταγράφει στις «Βιογραφικές Αναμνήσεις» του εκλήθη με τηλεγράφημα του Οικουμενικού Πατριαρχείου προκειμένου να μετάσχει στην επιτροπή, η οποία επρόκειτο να μεταβεί στη Διάσκεψη των Παρισίων, όπου διεξήγοντο οι πυρετώδεις διαβουλεύσεις του λεγόμενου Συνεδρίου της Ειρήνης (1918-1919) για να προβάλλει και υποστηρίξει τα δίκαια του αλύτρωτου ελληνισμού και ειδικότερα των Ελλήνων του Πόντου.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μεταξύ των μελών της Επιτροπής ήταν και ο Τοποτηρητής του Χερσούντος κατά την περίοδο εκείνη Οικουμενικού Θρόνου Μητροπολίτης Προύσης Δωρόθεος. Ο Μητροπολίτης Χρύσανθος υπήρξε ο κορυφαίος καταλυτικός παράγοντας για την διεθνοποίηση του ποντιακού ζητήματος στη Διάσκεψη του 1919 και άρχισε τις άοκνες και ανύστακτες προσπάθειές του προκειμένου να ενημερώσει τις ηγέτιδες Μεγάλες Δυνάμεις για την αναγκαία και επιβεβλημένη δημιουργία της Αυτονόμου Δημοκρατίας του Πόντου. Στο πλαίσιο της ενθέρμου και πυρετώδους ενημερώσεως των πολιτικών ηγετών ο Μητροπολίτης εισέπραξε την κατανόηση και εν πολλοίς θετική ανταπόκρισή τους, πλην, βεβαίως των Άγγλων αντιπροσώπων, για τα αιτήματα των Ελλήνων του Πόντου. Ο Μητροπολίτης Χρύσανθος, είχε συνάντηση και συνεζήτησε εκτενώς με τον Πρόεδρο των Η.Π.Α. Ουίλσον την πρότασή του για ίδρυση Ανεξαρτήτου Δημοκρατίας του Πόντου υπό Ελληνική εντολή. Ο Ουίλσον απάντησε στον Μητροπολίτη ότι: «Είναι θαυμάσια όσα μου λέτε. Ο Πόντος πρέπει να γίνει ανεξάρτητος. Μίαν ψήφον έχω εις την Συνδιάσκεψιν, αλλά θα την διαθέσω υπέρ του λαού σας». Βέβαια όλα αυτά ήταν « λόγιοι συμπαθείας» αφού ο Μητροπολίτης δεν μπόρεσε να αποσπάσει καμία γραπτή επίσημη δέσμευση για την προς τους Ποντίους βοήθειά του, επειδή φαίνεται πως πραγματική επιδίωξη των Αμερικανών ήταν η διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της ψυχορραγούσας οθωμανικής αυτοκρατορίας και αναδυόμενης νέας μεταοθωμανικής Τουρκίας. Είναι δε ιδιαιτέρως χαρακτηριστική η επισήμανση του Πόντιου Μητροπολίτη Δράμας Παύλου (Αποστολίδη) : «οι σύμμαχοι της Ελλάδας για άλλη μία φορά απέδειξαν το πόσο φίλοι είναι: πλούσιοι πάντοτε σε υποσχέσεις και φειδωλοί μέχρι αγανακτήσεως στην εκπλήρωσή τους».

Ιδιαίτερες και διεξοδικές υπήρξαν οι συνομιλίες του Μητροπολίτη Τραπεζούντος Χρυσάνθου με τον Ελευθέριο Βενιζέλο στο περιθώριο της Διασκέψεως για την ειρήνη στο Παρίσι, ο οποίος βέβαια ήταν γνώστης των κινήσεων του Μητροπολίτη αλλά αρχικώς τουλάχιστον είχε λάβει αντίθετη θέση και δεν ταυτιζόταν με τις πρωτοβουλίες των όπου της Ποντίων.

Η κυβέρνηση του Βενιζέλου σε ένα γενικό επίπεδο αρχών ήταν αρχικώς σύμφωνη με τον αγώνα και τις εθνικές διεκδικήσεις των Ποντίων, αλλά στο Συνέδριο της Ειρήνης στο Παρίσι, που άρχισε τον Δεκέμβριο του 1918, ο Ελευθέριος Βενιζέλος, πιεζόμενος από τις λεγόμενες «Συμμαχικές Μεγάλες Δυνάμεις», δεν συμπεριέλαβε το φλέγον και ζωτικής σημασίας ζήτημα του Πόντου στο φάκελο των ελληνικών διεκδικήσεων και παρά τις έντονες διαμαρτυρίες των Ελλήνων του Πόντου συμφώνησε να παραχωρηθεί η περιοχή του Πόντου στην Αρμενική Δημοκρατία καθώς κατ' εκείνη την χρονική περίοδο και οι Αρμένιοι αγωνίζονταν για να επιτύχουν την εθνική τους αυτοσυνειδησία και αυτοδιάθεση. Τούτο συνέβη δυστυχώς διότι ο Ελ. Βενιζέλος είχε συμφωνήσει με τον Πρόεδρο της Αρμενικής Αντιπροσωπείας στο Παρίσι την προσάρτηση του Βιλαετίου της Τραπεζούντας στο υπό ίδρυση Ποντιακό Κράτος. Προς τούτο είχε καταθέσει και σχετικό υπόμνημα στη Διάσκεψη,

το οποίο ερχόταν ευθέως σε αντίθεση με το αίτημα των Ελλήνων του Πόντου για την ίδρυση ανεξάρτητου Ποντιακού Κράτους.

Η παρουσία του Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου στο Παρίσι απέβλεπε παντί τρόπω και πάση δυνάμει στο να μεταπείσει τον Ελ. Βενιζέλο προκειμένου να μεταστραφεί η εν γένει στάση της Ελληνικής Κυβερνήσεως απέναντι στις δίκαιες διεκδικήσεις των Ελλήνων του Πόντου, στόχος που τελικώς επετεύχθη αφού προκρίθηκε η λύση για την ίδρυση Αυτόνομου Ποντιακού Κράτους στο πλαίσιο μιας Ποντοαρμενικής Συνομοσπονδίας.

Ο ίδιος ο Μητροπολίτης Χρυσάνθος «ιδια χειρί» γράφει στις «Βιογραφικές Αναμνήσεις» του τα όσα έλαβαν χώρα στο Παρίσι κατά τις συνομιλίες και διαβουλεύσεις του με τον Ελ. Βενιζέλο, τον οποίο επέτυχε να μεταπείσει υπέρ των δικαίων των Ελλήνων του Πόντου. Εν προκειμένω ο Μητροπολίτης εξιστορεί λεπτομερώς τα γενόμενα: «εις τας εξ μ. μ μετέβημεν εις το ξενοδοχείον «Mercedes» με τον Τοποτηρητήν, δια να επισκεφθώμεν τους εκεί διαμένοντας Βενιζέλον και Ν. Πολίτην, Υπουργόν Εξωτερικών. Συνητησάμεν και τους δύο εις το γραφείον του Πολίτου. Ο Βενιζέλος με υποδέχεται με το συνηθισμένον μειδιάμα, και οι δύο δε είναι λίαν φιλόφρονες. Ωμιλήσαμεν περί των εθνικών ζητημάτων και εν τέλει ήλθομεν εις το ζήτημα του Πόντου. Ανέπτυξα όλα τα επιχειρήματα, δια τα οποία δεν έπρεπε ο Πόντος να παραχωρηθεί εις τους Αρμενίους. Είπον ότι αι στατιστικά του Βενιζέλου περί του Πόντου είναι εσφαλμένα και αδικούν τους Ελληνικούς πληθυσμούς, ότι κατά τας τελευταίας βουλευτικές εκλογάς οι νεότουρκοι εξεχώρησαν εις τους Ποντίους εξ βουλευτάς, ενός βουλευτού αναλογούντος εις εκατόν χιλιάδας κατοίκων. Εξήγησα ότι ημείς έχομεν ήδη είδος αυτονομίας εν καιρώ πολέμου, από του 1916 έως του 1918 επί Ρωσοκρατίας, και ότι εκυβερνήθη ο τόπος καλώς, παρ' όλας τας δυσχερείας του πολέμου, και ότι η ανάπτυξις αυτής της αυτονομίας έπρεπε να ζητηθή.

Ωμολόγησεν ο Βενιζέλος την πλάνην του και εβεβαίωσεν ότι, αν είναι δυνατόν, θα επανορθώση όσα είπε εις το υπόμνημά του περί Πόντου (ως γνωστόν εις το υπόμνημά του το Βιλαέτιον της Τραπεζούντος εθυσιάζετο εις τους Αρμενίους).

Ωμίλησα με παρρησίαν και ήμην ευχαριστημένος... Ο Παπάς μοι είπεν ότι όταν απεχώρησαν μετά του Βενιζέλου από το γραφείον του Πολίτου, είπεν ο Βενιζέλος εις τον Παπάν: « Να είχομεν Διοικητήν εις την Ελλάδα σαν τον Άγιον Τραπεζούντος».

Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η στιχομυθία που είχε ο Τραπεζούντος Χρυσάνθος με την αρμενική αντιπροσωπεία στη Διάσκεψη Ειρήνης στο Παρίσι, στην οποία γίνεται ευθέως αντιληπτή η καχυποψία και η αρνητική διάθεση των Αρμενίων έναντι των Ελλήνων του Πόντου για την ίδρυση Ποντοαρμενικής Συνομοσπονδίας. Τα όσα συνεζητήθησαν καταγράφει ο Μητροπολίτης ως εξής: «Έρχεται εις το ξενοδοχείον ο Αρμένιος Ποιητής Τσομπανιάν. Αποτελεί με τον Μπογόζ Νουμπάρ Πασάν επιτροπήν των Αρμενίων παρά τη Διασκέψει της Ειρήνης εν Παρισίοις. Τον συνοδεύει ο Κέπετζης. Μοι ευχαριστεί ο Τσομπανιάν δια την προστασίαν την οποίαν παρέσχον εις τους Αρμενίους. Ομιλούμεν περί σχέσεων Ελλήνων και Αρμενίων και του λέγω: «δεν θα είναι καλοί, εφόσον οι Αρμένιοι έχουν αξιώσεις επί του Πόντου». Απαντά ότι οι ίδιοι δεν είχαν αξιώσεις, αλλ' ότι ο Βενιζέλος μόνος του προέτεινε να τους δώση τον Πόντον, ότι πριν ακόμη υποβάλη το υπόμνημά του ο Βενιζέλος. τους ανέγνωσε τα σχετικά με τον Πόντον και αυτοί εδέχθησαν ευχαριστούντες.

Του είπον ότι παρεξηγήθη ο Βενιζέλος, αλλά και αν εξηγηθή, δεν είχε δικαίωμα να διαθέσει λαόν ο οποίος δεν του ανήκει. Απαντά ο Τσομπανιάν, αφού είδον φαίνεται αρκετάς θύρας κλειστάς δια τον Πόντον, ότι παραιτούνται του Πόντου, ότι όμως θα εζήτουν ένα λιμένα επί της Μαύρης Θαλάσσης. Του είπον ότι όλοι οι λιμένες του Πόντου, υπό τύπον ελευθέρων λιμένων, είναι εις την διάθεσιν των, ότι δεχόμεθα και Ομοσπονδίαν Ποντοαρμενικήν την οποίαν όμως οι Αρμένιοι δεν θέλουν και δικαίως διότι φοβούνται την επικράτησίν μας».

Στο πλαίσιο τούτο γενικώς διεξήχθησαν οι διαβουλεύσεις του Μητροπολίτου Χρυσάνθου με τον Ελ. Βενιζέλο και τους Αρμενίους. Ο Βενιζέλος αν και απεδέχθη την πρόταση του Μητροπολίτου, αρκέσθηκε στη συνδρομή μόνο της αντιπροσωπείας των Ποντίων, αφήνοντας το όλο θέμα στην απόλυτη διαχείριση της αντιπροσωπείας και όταν η αντιπροσωπεία των Ποντίων επέστρεψε στην Τραπεζούντα, συνέδραμε τις σχετικές διεργασίες αποστέλλοντας στην περιοχή τον έμπιστο συνεργάτη του Δημήτριο Καθενιώτη. Ωστόσο, οι εσωτερικές αντιθέσεις στους κόλπους της ποντιακής κοινότητας αλλά και η αδυναμία συνεννόησης με τους Αρμενίους υπονόμισαν το ενδεχόμενο μιας Ποντοαρμενικής Ομοσπονδίας. Ο δε Μητροπολίτης Χρυσάνθος επισκέφθηκε το Εριβάν της Αρμενίας και διαπραγματεύθηκε με τους Αρμενίους καθώς επίσης και με τους μουσουλμάνους του Πόντου μια μορφή Ποντοαρμενικής Συνομοσπονδίας. Ωστόσο, η αμοιβαία καχυποψία έγινε αιτία να χαθεί πολύτιμος χρόνος, ο οποίος αποδείχθηκε μοιραίος εξαιτίας των γρήγορων πολιτικών εξελίξεων. Ο Ιάκωβος Μιχαηλίδης αναφέρει μάλιστα ότι το φθινόπωρο του 1920 έπειτα από μία περίοδο έντονων αντιπαραθέσεων με τους ηγετικούς κύκλους του ποντιακού κινήματος, άλλαξε τελικώς άποψη και υπεστήριξε ότι η μόνη βιώσιμη λύση ήταν η σύσταση μιας Ανεξάρτητης Ποντιακής Δημοκρατίας. Μάλιστα, σχεδίαζε στρατιωτική επιχείρηση του ελληνικού στρατού στην περιοχή, αλλά η καθεστωτική μεταβολή την επαύριο των εκλογών του Νοεμβρίου του 1920 και η ανάδειξη μιας αντιβενιζελικής κυβερνήσεως στην Ελλάδα ματαίωσαν οριστικά τα σχέδιά του. Έτσι απωλέσθη ο Ποντιακός Ελληνισμός και ο Πόντος απορφάνεψε.

Ο Μητροπολίτης Χρυσάνθος στη Διάσκεψη των Παρισίων κατέθεσε τεκμηριωμένο Υπόμνημα έχοντας ως πρώτιστο μέλημα και ύψιστο σκοπό να πείσει τους εκπροσώπους των Μεγάλων Δυνάμεων να κάνουν δεκτό το δίκαιο αίτημα του Ποντιακού Ελληνισμού για την ίδρυση Αυτόνομου Ποντιακού κράτους. Το υπόμνημα εκείνο το οποίο εγράφη στη γαλλική γλώσσα και κατετέθη στις 2 Μαΐου του 1919 στη Διάσκεψη της Ειρήνης, δημοσίευσε ο ίδιος ο Τραπεζούντος Χρυσάνθος στις «Βιογραφικές Αναμνήσεις» του (σσ.327-332) και μεταφρασμένο ο αοίδιμος Αρχιμ. Πανάρετος Τοπαλίδης στο περισπούδαστο ιστορικό Πόνημά του»: Ο Πόντος ανά τους αιώνες» (σσ.284-288)

Ο Μητροπολίτης Δράμας Παύλος, πόντιος στην καταγωγή, στη μνημειώδη μελέτη του, υπό τον τίτλο: Ο Μητροπολίτης Τραπεζούντας Χρυσάνθος Φιλιππίδης (1913-1923). Η Αρχιερατεία του στην Τραπεζούντα», αναφέρει: «Γεγονός είναι ότι πολλά υπομνήματα κατατέθηκαν και αναφέρονται λεπτομερώς για τις σφαγές στον Πόντο. Οι παραλήπτες λοιπόν ήταν ενημερωμένοι. Ο Χρυσάνθος συμπληρώνοντας τα όσα υπομνήματα κατατέθηκαν και έχοντας ως σκοπό τη δημιουργία ανεξάρτητου κράτους στον Πόντο, αφ' ενός μεν αναλύει αριθμητικά τους πληθυσμούς που τον κατοικούν και αφ' ετέρου τονίζει την περίοδο της ρωσικής κατοχής κατά τα έτη 1916-1918, στα οποία είχε την εντολή τόσο από τουρκικής, όσο και από ρωσικής πλευράς της διακυβέρνησης των καταληφθεισών από

τα ρωσικά στρατεύματα περιοχών του Ποντιακού Ελληνισμού, αλλά και τη δυνατότητα, που είχε για να αναπτυχθεί ως αυτόνομο κράτος».

Στο σημείο αυτό παραθέτουμε το πλείστον μέρος του κειμένου της Συνεντεύξεως του Μητροπολίτου Τραπεζούντος Χρυσάνθου μετά του Προέδρου των Η.Π.Α Γουίλσον (Wilson), η οποία πραγματοποιήθηκε στο Παρίσι, στις 16 Μαΐου του 1919, και είναι η κάτωθι:

«- Κύριε Πρόεδρε η Αυτού Σεβασμιότης τολμά όπως απασχολήση υμάς επί μερικής στιγμάς δια το ζήτημα του Πόντου, έχων μερικά σχετικά facts να σας υποβάλλη τα οποία να συντείνωσιν όπως δοθή μία δικαία λύσις όσον αφορά το ζήτημα τούτο.

-Χαίρω πολύ διότι με επισκέπτεται η Αυτού Σεβασμιότης και μετά προθυμίας και ενδιαφέροντος θα ακούσω ό, τι έχει να μου είπη.

-Η Σεβασμιότης, κύριε Πρόεδρε, αποτελεί μέλος της Delegation, των Αλυτρώτων και παρουσιάζεται σήμερα προ υμών ως εξουσιοδοτηθείς εκ μέρους όχι μόνον των Ελληνικών Ορθόδοξων πληθυσμών Ποντίων των οποίων επί έξ έτη ήδη είναι ο Αρχιεπίσκοπος, αλλά και των Μουσουλμανικών πληθυσμών όπως συμβάλλη πάση δυνάμει δια την δικαίαν λύσιν του ζητήματος των Ποντίων και δια την μέλλουσαν ευημερίαν του τόπου.

Εις τον Πόντον, Εξοχώτατε, δύο είναι τα κυριαρχούντα στοιχεία το Ελληνικόν και το Μουσουλμανικόν. Προ του πολέμου υπήρχαν και 60 περίπου χιλιάδες Αρμένιοι οι οποίοι δυστυχώς δεν υπάρχουν σήμερα ολίγοι μόνον διασωθέντες εκ των σφαγών. Τα δύο στοιχεία Ελληνικόν και Μουσουλμανικόν σχεδόν ισοψηφούν. Εκ του υπομνήματος το οποίον θα μας επιτρέψητε όπως καταθέσωμεν, κύριε Πρόεδρε, θα ιδήτε ότι εκ της απογραφής του 1908 και εκ των συμβάσεων του Πατριαρχείου κατά το 1912 και 1914, δυνάμεθα μετά πεποιθήσεως να είπωμεν ότι το ελληνικόν στοιχείον αριθμεί 600.000. Προς τούτοις υπάρχουν και 250.000 Πόντιοι εγκατεστημένοι κατά τα τελευταία 30 έτη εις τον Καύκασον και την Νότιον Ρωσσίαν, οίτινες εγκατέλειψαν τας εστίας των ένεκα της τουρκικής κακοδιοικήσεως και πολλοί εκ των οποίων κατ' αυθεντικής πληροφορίας μου ήρχισαν επιστρέφοντες.

Εξ άλλου το Μουσουλμανικόν στοιχείον το οποίον αριθμεί 850 περίπου χιλιάδας δεν είναι όλο Τουρκικόν. Περίπου 200.000 κατοικούντες προς ανατολάς της Τραπεζούντος εις τον Όφην είναι άνθρωποι οίτινες προ 180 περίπου ετών δια της βίας εξισλαμίσθησαν μετά του Επισκόπου των, ομιλούντες εισέτι την Ελληνικήν.

- Τούτο είναι πολύ ενδιαφέρον λέγει ο κ. Wilson.

-Μία επιτροπή εκ του πληθυσμού τούτου επεσκέφθη την Α.Σεβασμ.κατά το διάστημα της Ρωσικής κατοχής του Πόντου και εξέφρασε εις την Α.Σ τον πόθον του λαού αυτού όπως επιστρέψη εις τον Χριστιανισμόν.

Η Α.Σ όμως επειδή είχε αναλάβη την προστασίαν των κατοίκων τούτων έκρινε καλόν να αναβάλλη επί τινα καιρόν την παραδοχήν του της αιτήσεως ταύτης καθότι υπήρχε φόβος μήπως λεχθή ότι παρείχε την προστασίαν του εις αντάλλαγμα της αλλαγής της θρησκείας των. Προσθετόν ότι οι Ορθόδοξοι ακόμη φυλλάτουν ως κειμήλια τα Ευαγγέλια των προπατόρων των. Ο κ. Γουίλσον εφάνη κατενθουσιασμένος στο σημείον αυτό.

- Προς τούτους, κύριε Πρόεδρε, υπάρχουν έτεραι 40.000 Μουσουλμάνοι οι λεγόμενοι Τουγιαλήδες, των οι πρόγονοι ήσαν χριστιανοί και οι οποίοι επίσης ακόμη ομιλούν την ελληνικήν, εκτός δε τούτου και οι Σταυρίται συμποσούμενοι εις 5.000 οίτινες είναι κρύφιοι Χριστιανοί και τους οποίους παρά τας διαμαρτυρίας των η Κυβέρνησις η Τουρκική δεν θέλει να αναγνωρίση ως χριστιανούς. Εάν δε λάβωμεν υπόψιν ότι υπάρχουν 50.000 Κιρκάσιοι και άλλα τινά φύλα, ο καθαρώς τουρκικός πληθυσμός θα κατέλθη εις 350.000 χιλιάδας.

- Ενωώ, εννοώ, απήντησε ο πρόεδρος Wilson. Μου δεινύεται, παρακαλώ, επί του χάρτου τα όρια του Πόντου; Ερώτησεν ο κ. Wilson. Η Α. Σ. δεικνύει τα όρια του Πόντου και μετά ταύτα εξηκολούθησεν η Α.Σ. Αι μετά του Μουσουλμανικού στοιχείου σχέσεις μας υπήρξαν πάντοτε καλαί οσάκις τούτο δεν εξηρηθίζετο υπό της τουρκικής διοικήσεως της Κωνσταντινουπόλεως. Το ότι δε το τουρκικόν στοιχείον αναγνωρίζει ημάς ως ικανούς να παράσχωμεν εις αυτό διοικήσιν δικαίαν και φιλελεύθερον απεδείχθη κατά τα δύο έτη τα οποία ως προσωρινή κυβέρνησις διοικήσαμεν τον Πόντον.

Οπόταν, κύριε Πρόεδρε, επλησίαζον οι Ρώσσοι, ο Τούρκος Διοικητής ενεχείρησε δι' επισήμου εγγράφου εις επιτροπήν εξ Ελλήνων, ης προϊστάμην εγώ, την διοίκησιν του Πόντου, λέγων προφορικώς εις εμέ: «Από τους Έλληνας τα ελάβαμε τα μέρη αυτά εις τους Έλληνας τα επιστρέφομεν. Σας παραδίδω τας Εκκλησίας σας, τας οποίας ημείς τας εκάμαμεν Τζαμιά. Πράξατε σεις, όπως κρίνετε καλόν».

- Τούτο είναι λίαν ενδιαφέρον είπεν ο κ. Wilson, όστις ήκουε μετά πολλής προσοχής.
- Η προσωρινή κυβέρνησις του Πόντου ανεγνωρίσθη υπό της Τουρκικής Κυβερνήσεως τότε καθώς και υπό των αντιπροσώπων της Entante και των Ρώσσων, οίτινες όλοι μέσον εμού συνεννοούντο και μετά των Ελλήνων και των μουσουλμάνων κατοίκων. Έχομεν λάβει δε επισήμως την αναγνώρισιν και τας ευχαριστίας και τουρκικών πληθυσμών και της τουρκικής κυβερνήσεως καθώς και των αντιπροσώπων της Entante δια την καλήν διοίκησιν του Πόντου υπό του ελληνικού στοιχείου (αντίγραφα των εγγράφων καταθέτω εν τω φακέλλω).
- Πολύ καλά, προσέθεσεν ο κ. Wilson.
- Με τους Αρμενίους εζήσαμεν με αγάπην και ομόνοιαν. Εσχάτως ήλθομεν εις συνεννοήσεις μετά των Αρμενίων αντιπροσώπων δια την σύναψιν Confederation Ποντο-Αρμενικήν είτε Armeno-Pontian με το Status των Ελβετικών Canton ίνα εν συνεργασία και αγάπη συζήσωμεν εις το μέλλον. Αλλά δυστυχώς οι Αρμένιοι ζητούν τον Πόντον ως Αρμενικήν επαρχίαν και εις το σημείον τούτο εσταμάτησαν οι διαπραγματεύσεις μας.
- Μου δεινύεται, παρακαλώ, τα δυτικά όρια της Αρμενίας; Εσχάτως προσεπαθήσαμεν δια να χαράξωμεν τα δυτικά όρια της Αρμενίας και εσκέφθην όπως της δώσωμεν και την Μερσίναν. Ποίας ιδέας είσθε;
- Νομίζω, Εξοχώτατε, ότι επειδή υπάρχουν πολλοί Αρμένιοι εις την περιφέρειαν αυτήν, καλόν θα είναι να περιληφθή και η Μερσίνα εντός των ορίων της Αρμενίας.

- Ευχαριστώ πολύ, απήντησεν ο κ. Wilson. Έπειτα εσκέφθημεν όπως δώσωμεν εις την Αρμενίαν παραλίαν εν τη Μαύρη Θαλάσση, η οποία να περιλαμβάνη και την Τραπεζούντα αλλά βλέπω το ζήτημα τώρα με άλλο φως.
- Θα ήτο αδίκημα, κύριε Πρόεδρε, να δοθή το μέρος αυτό εις την Αρμενίαν διότι ο Αρμενικός πληθυσμός είναι ελάχιστος και ο ελληνικός πληθυσμός υπερτερεί κατά πολύ.
- Δύνασθε να μου σημειώσετε τα μέρη εις τα οποία υπερτερεί ο ελληνικός πληθυσμός;
- (Η Α.Σ. καθορίζει τα μέρη, και χαράσσει δια του μολυβίου τα μέρη τα οποία κατοικούνται υπό τουρκικής απολύτου πλειοψηφίας).
- Νομίζω, κύριε Πρόεδρε, εξηκολούθησεν η Α.Σ., ότι υπό τας συνθήκας τας οποίας ευρισκόμεθα η καλλυτέρα λύσις θα ήτο εάν η Αμερική, ήτις πρόκειται ν' αναλάβη, ως ελέχθη, το Mandat επί της Αρμενίας, αναλάβη επίσης και το Mandat επί του Πόντου, διότι ούτω υπό την ικανήν φιλοδικαίαν και εμπνευσμένην διοίκησιν των Αμερικανών εκλεκτών συμβούλων θα επέλθη η Confederation αυτή η οποία θα αποβή προς το καλόν αμφοτέρων των στοιχείων.
- Δεν είχαν προηγουμένως σκεφθή μίαν τοιαύτην λύσιν η οποία φαίνεται καλή. Σας ευχαριστώ δια τας φιλοφρόνους λέξεις σας υπέρ της χώρας μου. Θα εύρω πολλήν δυσκολίαν δια να πείσω τον Αμερικανικόν λαόν να λεχθή το Mandat δια την Αρμενίαν διότι ο Αμερ. Λαός να αναμιχθή εις ζητήματα χώρας τόσον μακράν της Αμερικής. Ελπίζω ότι θα τον πείσω. Σας ευχαριστώ δια την υποβληθείσαν πρότασιν.
- Εν η περιπτώσει, κύριε Πρόεδρε, και η Αμερική δεν δεχθή το Mandat δια τον Πόντον δοθή εις την Ελλάδα.
- (ο κ. Πρόεδρος έδειξε Μέγα ενδιαφέρον εις το σημείον αυτό).
- Απεδείχθη ότι ο Μουσουλμανικόν στοιχείον λυτρωθέν της επιρροής της Τουρκικής Διοικήσεως αμέσου ή εμμέσου, μένει πάντοτε ευχαριστημένον υπό Ελληνικήν Διοίκησιν. Όπως εις την Ήπειρον, Μακεδονίαν, και όπως απεδείχθη τρανώτατα κατά τα δύο έτη της ελληνικής εν Πόντω διοικήσεως ως σας ανέφερον άνω. Όθεν μία τοιαύτη λύσις θα συντέινεν επίσης εις την εν ειρήνην ανάπτυξιν της χώρας.
- Θα το έχω υπ' όψιν μου αυτό.
- Κύριε Πρόεδρε, η Α.Σ. επιθυμεί όπως εκφράση εις υμάς τας ευχαριστίας και την ευγνωμοσύνην του διότι είχατε την καλωσύνην να τον δεχθήτε και να ακούσητε όσα είχε να σας είπη... Επίσης την ευγνωμοσύνην του Αλυτρώτου Ελληνισμού δια το Μέγα ενδιαφέρον το οποίον εδείξατε και δια την πατρικήν σας και ανιδιοτελή φροντίδα και μέριμναν προς την εθνικήν του αποκατάστασιν. Σας θεωρεί και δικαίως, κύριε Πρόεδρε, ως Μέγα Προστάτην του και εις υμάς στηρίζει τας ελπίδας του.

- Σας ευχαριστώ. Οι αποφάσεις επί των ζητημάτων τούτων δεν λαμβάνονται μόνον από ημάς – ημείς έχομεν μόνον μίαν φωνήν (ψηφόν) – αλλά σας βεβαιώ ότι η φωνή αυτή θα διατεθή υπέρ των δικαιών των αλυτρώτων λαών – θα πράξωμεν παν το δυνατόν δια τον λαόν σας».